

**Potřeby nezletilých a
mladých dospělých bez
doprovodu z Ukrajiny v ČR**

Potřeby nezletilých a mladých dospělých bez doprovodu z Ukrajiny v ČR

Souhrn zkušeností z projektu „Providing legal advice and psychosocial support to unaccompanied and separated children and strengthening the capacities of the child protection system in the Czech Republic to protect refugee and migrant children“ realizovaného OPU za finanční podpory UNICEF od července 2022 do července 2023.

V průběhu bojů na Ukrajině odešly do ČR stovky mladých lidí bez doprovodu, chlapců i dívek. OPU poskytuje dlouhodobě podporu nezletilým migrantům bez doprovodu. Mezi 1. 7. 2022 a 31. 7. 2023 OPU s podporou UNICEF podporovalo v rámci projektu 380 nezletilých bez doprovodu a mladých lidí do 21 let, kteří pobývali na území ČR bez rodičů. Z toho 250 jich bylo z Ukrajiny. Projekt původně zaměřený na nezletilé migranty bez doprovodu se rozšířil na mladé dospělé do 21 let. Nacházeli se totiž ve velmi podobné situaci a potřebovali obdobnou specializovanou podporu. Tato zpráva shrnuje zkušenosti s potřebami nezletilých a mladých migrantů bez doprovodu z Ukrajiny, přibližuje charakteristiky klientů projektu a doporučuje opatření, která by jim mohla napříště ulehčit jejich situaci.

Děti a mladí dospělí bez doprovodu z Ukrajiny v ČR

Specifikum skupiny mladých migrantů bez doprovodu spočívá právě v jejich samostatné migraci, tedy v migraci bez zákonných zástupců nebo bez přítomnosti a podpory blízkých dospělých. Taková migrace vystavuje mladé lidi nejen administrativním obtížím, ale zejména velké odpovědnosti a nárokům přesahujícím možnosti nezkušených a často i nezralých chlapců a dívek. Vedle právní ochrany tak mladí migranti bez doprovodu potřebují další všestrannou podporu, aby jim jejich pobyt v ČR nepřinesl zejména negativní formující zkušenosti nebo jim dokonce nezkazil život.

Mladí migranti bez doprovodu nepřišli do ČR sami proto, že by neměli žádnou rodinu. Naopak, mladí bývají mnohdy do zahraničí rodinou vyslaní. Rodiny se tak totiž svým dětem snaží zajistit lepší životní vyhlídky, než jaké se jim aktuálně nabízejí v jejich zemi. Pokud se v zemi odehrává válečný konflikt, mnoho rodin podporuje při odchodu do zahraničí své dospívající syny, aby je ochránily před možnou mobilizací. To, zda mladí odejdou do zahraničí spíše za studiem, nebo za prací, záleží na konkrétní situaci rodiny a mladého člověka. Pokud má rodina dostatečné finanční zázemí a mladý člověk plánoval studium, zařídí si v zahraniční studium. Pokud naopak o studiu neuvažoval, nebo pokud rodina řeší zejména ekonomické zajištění, pak mladý člověk rovnou hledá práci a pokračování studia nebo zvyšování kvalifikace není jeho prioritou. Právě rychlé ukončení vzdělávání a úplnou ztrátu aspirací na vyšší vzdělání nebo zvýšení kvalifikace považujeme za jeden z významných problémů, kterým mladí migranti bez doprovodu čelí. Má totiž potenciálně velmi negativní dopad na jejich další život a schopnost zlepšovat svou pozici na trhu práce, zejména v rozvinutých ekonomikách např. států EU.

Pro značnou část nezletilých a mladých dospělých migrantů bez doprovodu je jejich život v ČR velmi křehký, nejistý a je pro ně náročné udržet si stabilitu. Po stránce sociální, ekonomické i psychické. Ne všichni jsou zde úplně sami, ale mnozí ano. Zejména mladší děti přicházejí v doprovodu např. jednoho prarodiče, případně staršího sourozence, jiní mladí jsou v ČR např. s rodinnými známými. Většina mladých nad 15 let je zde ale bez zázemí rodiny nebo jiného stabilního dospělého, který by jim byl oporou. To má dopad nejen na jejich každodenní život, který si musí po všech stránkách zařizovat sami (pokud nežijí v ústavním zařízení). Počínaje bydlením, obživou, zajištěním studia nebo trávením volného času. Samotu provází i nejistota, a ta se výrazně projevuje v situacích, kdy je třeba se rozhodovat o vážných věcech. Nejistota působí, že mladí migranti nejsou schopni mít nadhled nad svou situací nebo nedokážou uvažovat dlouhodobě. Typicky se pak rozhodují impulzivně, upřednostňují vyřešení akutní potřeby a nejsou schopni započítat širší kontext a dlouhodobé důsledky. Nebo se naopak obtížným rozhodnutím vyhýbají a nechávají problémy nevyřešené.

Nezkušenost a nutně zjednodušené chápání situací, do nichž se mladí bez doprovodu dostávají, je vede k poměrně rozporuplnému vztahu k institucím, vůči nimž se často staví do extrémních pozic. Vůči některým mají silnou nedůvěru (mohou to být úřady, ale i profesionální pomáhající organizace), vůči jiným mají naopak náklonnost hraničící se závislostí (např. zprostředkovatel práce). Oba extrémy se mohou stát překážkou v orientaci ve společnosti a v získávání samostatnosti, ale mohou také vést k tomu, že mladí nerozpoznají nabídku k neregulární nebo dokonce nelegální aktivitě. Jednou z podob nedůvěry vůči institucím je obava mladých migrantů z jakékoliv registrace na úřadech. Projevuje se u nich určitá rezistence vůči komunikaci s oficiálními místy, která může vést k ochotě zůstat v „šedé zóně“. Tedy s nevyřízeným pobytem, v nevýhodné pracovní pozici, s neřešenými problémy ve škole nebo v závislosti na zprostředkovateli.

Mladí migranti bez doprovodu jsou většinou velmi samostatní a na první pohled svou situaci dobře zvládají. Ale i samostatnost mladých bez doprovodu je specifická. Musí se o sebe po všech stránkách postarat, po praktické rovině tedy samostatní jsou. Zároveň je pro ně tato plná samostatnost náročná. Na tyto nároky pak někteří reagují tak, že samostatnost učiní de facto svým programem, mají své silné názory a nejsou příliš ochotni poslouchat něčí rady. Jiní by naopak rádi našli od velkých nároků úlevu. Chtějí někoho, kdo by o ně měl zájem a postaral se o ně. Tyto postoje mají důsledky pro nabízení a poskytování služeb mladým migrantům bez doprovodu – někteří služby naprosto nechtějí využívat, protože se chtějí za každou cenu obejít bez pomoci druhých.

Mladí lidé potřebují nejen oporu své rodiny, ale potřebují také žít ve své vrstevnické skupině. A tu mladí migranti odchodem ze země opouštějí. Jenže v cizojazyčném prostředí se hledá nová skupina vrstevníků velmi těžko. Přirozenou potřebou náctiletých je uspět v kolektivu vrstevníků, což je pro nově příchozí bez slušné znalosti češtiny téměř nemožné. Zejména proto žije mnoho mladých migrantů pouze mezi svými známými nebo přáteli ze stejné země nebo téhož jazyka, a integrace do majoritní společnosti je pro ně mimořádně obtížná. A také proto se obtížně zapojují například do školního kolektivu, kde se kombinují znevýhodnění jazykové se sociálním. Což jen dále oslabuje motivaci se integrovat a posiluje tendenci uzavírat se mezi migranty samotné a vypadávat ze studia.

Předpoklad, že mladí lidé se snadno naučí novému jazyku a snadno se integrují do společnosti, tak pro náctileté takto jednoduše neplatí. Vždy platí více pro migranty, kteří přicházejí s rodinnou oporou nebo mají k dispozici jazykovou podporu. Ve věku středoškoláků nebo žáků druhého stupně základní školy už například školní docházka vyžaduje tak vysokou úroveň znalosti češtiny, že ji není možné získat během několika prvních měsíců a rozhodně ne bez profesionální podpory. Čeština pouze na základní komunikační úrovni pro skutečnou integraci nestačí.

Uvedená specifika mladých migrantů, která do určité míry charakterizují všechny nezletilé a mladé migranty bez doprovodu, vycházejí z aktuálního projektu zaměřeného na podporu uprchlíků z Ukrajiny. Na základě intenzivního setkávání s mladými migranty a na základě zkušeností s jejich podporou formulujeme následující doporučení, jejichž následování může vést k zaměřenější podpoře této relativně obtížně dosažitelné a oslovitelné skupiny.

Doporučení pro přijetí a integraci nezletilých a mladých dospělých migrantů bez doprovodu

A) Zajištění dostupného bydlení

Prioritou pro dobrou integraci mladých lidí je zajištění vhodného bydlení, které jim poskytne stabilitu pro zvládnání samostatného života v ČR. Bydlení by mělo ideálně splňovat následující parametry:

- Stabilita – existenční nejistota či hrozba ztráty bydlení je základním destabilizujícím prvkem zkušenosti mladých migrantů; pouze pokud mají jistotu bydlení se mohou v klidu věnovat studiu nebo práci, plánovat budoucnost a vůbec usilovat o zlepšování své situace.
- Cenová dostupnost – někteří mladí lidé mají finanční podporu rodiny a mohou si dovolit platit nájem v bytě nebo na koleji. Ti, kteří tuto podporu nemají a zároveň chtějí dál studovat nebo si zvyšovat kvalifikaci, by měli mít možnost najít si cenově dostupné bydlení, na které si vydělají takovou brigádou, při níž jim na studium zbyde i čas i síly.
- Vhodné pro mladé lidi – je dobré, když mladí mohou bydlet mezi mladými (kolej, spolubydlení v bytě, nějaký typ chráněného/přechodového bydlení pro mladé), nebo v uspořádání, které je bližší rodině, než např. na ubytovně společně se staršími dělníky.
- Dostupnost profesionální podpory – bylo by ideální, kdyby zejména v hromadných ubytovacích zařízeních byla s bydlením spojena i možnost podpory ze strany profesionálních pracovníků. Podpora by měla směřovat jednak k bydlení samotnému (vyřízení administrativy, podpora při údržbě bytu) a dále by měla zahrnovat oblast sociálního poradenství a orientaci ve společnosti (pomoc s vyřizováním pobytu v ČR, hledání jazykových kurzů, orientace na trhu práce nebo ve vzdělávací soustavě). Také by měla zprostředkovat kontakt na další potřebné služby (psychologická podpora dluhové poradenství).
- Dostupnost i pro nezletilé bez doprovodu – nezletilí lidé si z důvodu nízkého věku sami nemohou pronajmout byt na trhu s byty. A i kdyby to bylo možné, jen obtížně by sháněli někoho, kdo jim byt pronajme, pronajímatelé mají totiž z příliš mladých nájemníků obavy. Bylo by vhodné vytvořit systémové institucionální kapacity, které by ubytování nezletilých bez doprovodu umožňovaly.
- Ideální by bylo disponovat v každém kraji ČR s ubytovacími kapacitami pro nezletilé, nejlépe v podobě domu na půl cesty, nebo podobného podporovaného, ale neuzavřeného bydlení. S kapacitami, které jsou poměrně rychle k dispozici.

B) Vytváření vhodného zázemí pro dlouhodobý kontakt a zjišťování potřeb

V průběhu projektu se ukázalo, že je obtížné v podmínkách standardního sociálního poradenství zjišťovat potřeby nezletilých migrantů. Klienti totiž sociální poradenství v profesionální organizaci využívají, až když mají nějaký problém, který sami identifikují (dluhy, ztráta bydlení...). Někdy dokonce až když už je problém téměř neřešitelný. Sociální pracovník pro ně není osobou, se kterou by sdíleli své každodenní starosti, komu by se svěřovali a kdo by je tedy mohl průběžně poznávat, vědět, co všechno řeší a co je trápí. A kdo by jim také mohl průběžně a dlouhodobě pomáhat a přiměřeně je navigovat. Přitom porozumění mladým migrantům a vzhled do jejich situace jsou klíčové pro to, aby je bylo možné podporovat podle jejich skutečných potřeb.

Je proto třeba vytvářet vhodná zázemí, kde se mohou mladí lidé dlouhodobě scházet, trávit volný čas a také se v něm setkávat s pracovníky, jimž budou důvěřovat a s nimiž budou otevřeně komunikovat. Takovým vhodným zázemím pro dlouhodobý kontakt může být například **dům na půl cesty**, kde se jeden pracovník dlouhodobě setkává s osazenstvem bytu a může průběžně s mladými konzultovat témata, která řeší. Dalším možným prostorem pro setkávání a sdílení je např. **denní komunitní centrum či klub**, kde mladí mohou trávit volný čas a kde zároveň mohou v méně formální atmosféře konzultovat své otázky či problémy. A pokud taková konzultace nestačí, je možné jim zde včas doporučit vhodnou profesionální podpůrnou službu, včetně nabídky psychologické podpory.

C) Srozumitelná nabídka služeb

Velkou výzvou pro pomáhající nepředstavuje ani tolik nezletilým bez doprovodu služby poskytovat, jako jim je vhodným způsobem nabídnout, aby je chtěli přijmout.

Mladí migranti jsou velmi navázáni na svou komunitu a svůj okruh známých, a je tedy dost obtížné je ze strany českých institucí důvěryhodně oslovit a případně i navázat opakovaný kontakt a důvěrnější vztah. Ten úkol je náročný úkol nejen pro české pomáhající profesionály, ale i pro ty ukrajinské.

Určitou bariéru pro kontaktování nezletilých a mladých migrantů bez doprovodu představuje využívání prostředníků (tzv. klientů), které je charakteristické právě pro ukrajinskou migraci. Pracovníci OPU se setkávali s tím, že jakmile se migranti naváží na svého zprostředkovatele a třeba s jeho pomocí získají bydlení nebo práci, nejsou už příliš ochotni přijímat pomoc či rady od dalších aktérů. I proto bylo v průběhu projektu obtížné kontaktovat mladé lidi např. na některých ubytovnách poskytujících humanitární ubytování. Nejen že v nich mnohdy pracovníci OPU nebyli vítáni ze strany majitelů ubytoven a/nebo zprostředkovatelů zaměstnání. Ale neměli důvěru ani migrantů samotných, protože ti už své ubytovatele nebo zaměstnavatele považovali za důvěryhodný zdroj potřebných informací.

Poměrně silnou bariérou pro nabízení a poskytování podpůrných služeb je sebevidění nezletilých mladých migrantů bez doprovodu. Nevnímají se totiž jako lidé, kteří potřebují pomoc a ochranu, a tudíž jako potenciální klienti nějaké podpůrné služby. Naopak, vidí se jako samostatní mladí lidé, kteří svůj život zvládají a zvládat chtějí. A tak mohou mít tendenci držet se od pomáhajících dál, aby sobě samotným dokázali, že pomoc nepotřebují.

Zároveň mladí migranti nejsou úplně nedostupní. Své obtíže dobře vnímají, často mají obavy z budoucnosti, a tak, i přes deklarovanou samostatnost, jsou rádi za oporu v dlouhodobých vztazích (ať rodinných, přátelských nebo se zkušenějším dospělým). Mnozí vnímají, že by potřebovali odbornou psychologickou podporu. Proto mají podpůrné služby mladým co nabídnout, jen služba musí být vhodně postavená a nabídka srozumitelně formulovaná. Při nabízení poradenství a dalších služeb je třeba podporu představovat jako nabídku nebo jakési rozšíření možností, a ne tak výrazně jako pomoc. Je také třeba využívat vybudovaného dlouhodobého kontaktu a zapojit ukrajinské pracovníky. Informace o dostupných službách je také třeba co nejvíce šířit způsobem běžným v komunitě – na sociálních sítích a zejména opakovaně, aby se nabídka dostala do povědomí.

D) Spolupráce mezi institucemi, minimálně OSPOD a NNO, a vytvoření systému péče s dostatečnými kapacitami

Doporučujeme vytvoření funkční spolupráce mezi pracovníky OSPOD a regionálních služeb NNO, které se specializují na podporu nezletilých a mladých dospělých bez doprovodu. Ověřená spolupráce OSPOD a pracovníků OPU v Brně zahrnovala návaznost služeb a dohodu o vzájemném informování a potřebách klienta. OPU, která disponovala zdroji, mohla na základě doporučení OSPOD podpořit nezletilého. Např. bylo možné rychle nakoupit učebnice, poskytnout doprovod a tlumočení při návštěvě lékaře nebo pomoci s vyřizováním formalit na úřadech a ve škole.

Takové úzké propojení je považováno všemi aktéry za vysoce funkční. Mezi oběma institucemi je třeba formálně nastavit spolupráci a pak dobře a opakovaně všechny pracovníky seznámit s jejich kompetencemi. Jak pracovníci OSPOD tak pracovníci NNO pak dobře vědí, jaké jsou možnosti druhé strany a dovedou je využít ve prospěch klienta. Pracovníci NNO mohou prostřednictvím OSPOD získat kontakt na nezletilé migranty, kterým mohou nabízet profesionální služby organizace. A pracovníci OSPOD mají jistotu, že potřeby, které nezletilí mají, budou do maximální možné míry skutečně uspokojeny.

E) Zajištění pobytového statusu a sociálního zabezpečení

Doporučujeme pro nezletilé a mladé migranty bez doprovodu zjednodušit získání dočasné ochrany v ČR, resp. získání stabilního právního postavení (pro jiné nezletilé migranty než z Ukrajiny). A dále pak udržovat systematický přehled o tom, zda nezletilí mají vyřízeny administrativní náležitosti pobytu, a podporovat je v tom.

Většina mladých byla držiteli dočasné ochrany, někteří ale na dočasnou ochranu dosáhnout nemohli, například z důvodu udělené dočasné ochrany jiného státu, což se v situaci, kdy členové rodin odejdou do různých států, nebo se mezi nimi stěhují, může snadno stát. Doporučujeme zvážit možnost udělení DO v ČR, i když má nezletilé dítě DO z jiného státu EU, zejména pokud tady má nezletilý např. zajištěné studium nebo jiné zázemí.

Mladí migranti se mohou stát nezletilými bez doprovodu až v průběhu svého pobytu v ČR. Po zpřísnění pravidel pro osoby s dočasnou ochranou po 1.7.2023, kvůli kterým se zhoršila finanční situace mnoha rodin, některé matky odjely z ČR a své nezletilé děti tu nechaly s jinou pečující osobou. Jde např. o děti ve věku 14 nebo 15 let, které chodí do školy a v ní budou pokračovat, a matky se před svým odjezdem obracely na OPU s žádostí o to, aby péči o děti mohla převzít jiná osoba.

Určité zjednodušení žádosti o prodloužení dočasné ochrany v roce 2024 bude představovat možnost pro nezletilé bez doprovodu se samostatně registrovat k prodloužení už do 15 let.

Kdo jsou nezletilí bez doprovodu z Ukrajiny v ČR?

Výstupy z dotazníkového šetření

Součástí projektu OPU bylo poskytování právního a sociálního poradenství, finanční podpora při studiu a bydlení, nabídka mentoringu a možnost ubytování v domě na půl cesty OPU. Vedle poskytování služeb se pracovníci OPU pokoušeli nalézt a oslovit nezletilé a mladé migranty bez doprovodu a zjišťovat jejich potřeby. V rámci mapování navštívili pracovníci OPU zhruba **200 ubytovacích zařízení** (ubytovny a koleje) a dalších míst pobytu nezletilých osob bez doprovodu nebo mladých dospělých (azylové domy, vlastní pobytová zařízení OPU, byty) po celé ČR. Ve všech ubytovacích zařízeních nechávali informace o probíhajícím projektu a kontaktovali mladé uprchlíky a předávali jim informace. V navštívených ubytovacích zařízeních bylo nalezeno několik desítek nezletilých osob z Ukrajiny.

Situaci a potřeby mladých migrantů zjišťovali pracovníci rozhovory a pozorováním v rámci své práce s klienty. Se **48 klienty** z Ukrajiny byl také vyplněn dotazník, který byl vyplňován v průběhu jedné z počátečních konzultací se sociálním nebo terénním pracovníkem. Jsme si vědomi, že dotazník není ideálním nástrojem pro zjišťování složitějších potřeb. Už sama situace ambulantního poradenství v kanceláři vede mladé lidi k tomu, že chtějí vyřešit pouze svou konkrétní zakázku, se kterou na poradenství přišli, a nemají motivaci hovořit o dalších aspektech svého života. A to přesto, že podporu často potřebují. Na závěr projektu jsme s některými z klientů provedli hlubší pohovory o tom, jak se jejich potřeby změnily po necelém roce pobytu v ČR.

Vedle dotazování nezletilých proběhlo v průběhu a na závěr projektu 8 expertních rozhovorů s poradci OPU a vedoucí projektu, zaměřených na reflexi projektu a na formulaci jejich zkušeností s potřebami nezletilých a mladých dospělých z Ukrajiny. Zkušenosti pracovníků nevycházejí pouze z práce s osobami, se kterými byl vyplněn dotazník. Pracovníci se jednak podílejí na dalších aktivitách projektu, kdy jsou v intenzivním kontaktu s nezletilými z Ukrajiny i s dalšími uprchlíky, ale pracují také s nezletilými a mladými migranty z jiných zemí, a mohou tedy situaci a potřeby mladých porovnávat. Výhodou rozhovorů s pracovníky je také jejich dlouholetá zkušenost v oboru a schopnost posuzovat situaci klientů ze širší perspektivy.

Věk a gender: zejména mladí chlapci

Mezi dotazovanými jsou **2/3 chlapců a 1/3 dívek**. Výrazně převládají mladí muži, **téměř polovinu dotazovaných tvoří sedmnáctiletí chlapci**. Toto složení odpovídá důvodům pro migraci: rodiny chrání své mladé muže před potenciálním narukováním. Nejčastěji přišli klienti do ČR ve věku **17 let** (26 osob). Dále pak přicházejí v **16 letech** (8 osob) a v **18 letech** (6 osob). Dvěma nejmladším dívkám je devět a deset let.

Dotazované děti přijížděly do ČR průběžně, nejvíce dětí přijelo v únoru až dubnu roku 2022, 20 osob ze všech dotazovaných. Ostatní postupně přijížděli v dalších měsících roku až do března 2023.

Rodiče, příbuzní a pomoc dospělých

Více než polovina dotazovaných mladých je v ČR naprosto sama bez doprovodu. Zhruba třetina dětí má v ČR příbuzné (např. babičku, sourozence nebo další vzdálenější příbuzné). Kromě nejmladších dětí, které žijí se svými babičkami, mladí lidé se svými případnými příbuznými v ČR komunikují, ale v naprosté většině s nimi nežijí. Další 7 dětí, méně než pětina, má v ČR nějakou blízkou nepříbuznou osobu, na kterou se může obracet. Obvykle o rodinného známého nebo rodiče kamarádů. Mladí uprchlíci jsou s dospělými příbuznými nebo známými v ČR v různě intenzivním kontaktu, někdy využívají jejich rad a pomoci, ale v zásadě žijí samostatné životy a své záležitosti řeší samostatně.

Mírně více než polovina dotazovaných má v ČR dospělého, který jim pomáhá s vyřizováním věcí na úřadech. V menší míře jim pomáhají příbuzní žijící v ČR, častěji jde o nepříbuzné osoby – zejména profesionály, sociální a další pracovníky institucí (dětských domovů, azylových domů, sociálních služeb), ale také např. o učitelku češtiny, majitelku ubytovny nebo další známé. **Téměř polovina dětí si ovšem své záležitosti vyřizuje sama.**

Naprosta většina dětí má oba rodiče nebo aspoň jednoho z nich na Ukrajině. Případně je na Ukrajině jeden z rodičů a druhý je v jiné zemi (Slovensko, Velká Británie, USA, Chorvatsko, Řecko). Tři děti uvedly, že jim zemřela matka, některé hovoří pouze o jednom z rodičů. Rodinné situace dětí jsou různé, a lze pozorovat, že rodiny dětí bývají často rozdělené nebo neúplné. Někteří rodiče jsou rozvedení a žijí již s jinými partnery, což může akcelarovat odchod náctiletého z rodiny. Jiné rodiny rozdělila buď aktuální válka nebo pracovní migrace už před rokem 2022. A podobně bývají rozdělení i sourozenci (některý u matky, jiný u otce).

I ostatní příbuzné mají dotazovaní zejména na Ukrajině, ale také v ČR (20 % z nich) nebo v dalších zemích (Německo). Jedná se buď o prarodiče, dospělé sourozence nebo tety/strýce, kteří již v ČR nebo zahraničí žijí delší dobu.

Dotazy na pomoc se sloučením rodiny nebyly pro většinu dotazovaných vůbec na místě. Jejich migrace je často rodinným rozhodnutím. Mladí migranti bez doprovodu bývají do zahraničí rodinou de facto vyslaní. Rodiny svým dětem zajišťují tímto vysláním do zahraničí možnost aspoň trochu normálně žít. Děti buď jedou do zahraničí studovat a jsou také mnohdy svými rodinami podporovány. Nebo je zájmem rodiny odeslat do zahraničí dospívajícího syna, a tím ho ochránit před možnou mobilizací. Dalším důvodem je možnost zajistit si v zahraničí práci a lepší příjem. Někteří mladí tak odjíždějí, aby si našli práci, žili v zahraničí a postarali se o sebe. Někdy je potřeba, aby svým odjezdem ulevili rodinnému rozpočtu doma. V některých případech bylo i potřeba, aby mladý člověk v ČR vydělával a posílal peníze rodině jako pomoc. Takto brzké osamostatnění od rodiny, případně odchod do zahraničí není na Ukrajině žádným pravidlem či tradicí. Jedná se spíše o strategii rodin, jak se vyrovnat s aktuální válečnou situací.

V poslední fázi projektu zažili poradci OPU poměrně novou situaci: matky nezletilých, které v ČR dosud pobývaly s dětmi, chtěly vyřídít náležitosti, aby mohly odjet na Ukrajinu a aby zde mohl o děti pečovat někdo jiný. Důvodem bylo zprísnění podmínek pro uprchlíky z Ukrajiny, kvůli kterým matky odjížděly, ale děti ve věku 14-15 let zůstávaly studovat v ČR. Tito nezletilí bez doprovodu tedy nepřišli sami do ČR, ale sami tady nakonec zůstali.

Absence rodičů je pro život mladých migrantů velmi významným faktorem. Navzdory přítomnosti příbuzných nebo známých mladí často nepřícházejí do ČR do připravených

podmínek a jen málokdo z nich může využít své vztahy k podpoře svého života a integrace. Lze říci, že i když mladí v ČR nějaké vazby mají, jsou jedním z jejich hlavních problémů samota a omezené sociální kontakty. A ty jim také komplikují život v ČR. Mladí postrádají jak spolehlivou oporu v každodenním životě, tak péči a pozornost, kterou rodina přirozeně poskytuje. A nesou sami odpovědnost, která je pro některé velkou zátěží. Ať jde o zvládnutí studia, veškeré praktické každodenní zařizování nebo o vyřizování pobytu a veškeré složité administrativy.

Pobyťový status a setrvání v ČR

Většina dětí měla udělené pobyťové oprávnění. Polovina z nich měla udělenou dočasnou ochranu, 8 dětí mělo vízum za účelem strpění a 2 děti vízum za účelem studia. Jednotlivci měli i jiná pobyťová oprávnění (žádost o mezinárodní ochranu, dočasnou ochranu jiného státu). 6 dětí v době mapování žádný pobyťový status nemělo – ať proto, že přišly o předchozí pobyťové oprávnění, nebo proto, že dosud pobyťové věci nevyřídily.

Zkušenosti pracovníků OPU ukázaly, že pro některé nezletilé bez doprovodu byla překážkou při získávání dočasné ochrany neochota se registrovat spojená se stereotypními obavami z komunikace s úřady, případně vyřizování pobyťových záležitostí nespolehlivým prostředníkem.

Téměř všechny děti, které neměly udělenou dočasnou ochranu, potřebovaly s vyřizováním pobyťových záležitostí pomoc. Komplikací pro ně byla jak končící dosavadní víza, tak třeba dočasná ochrana z jiných států EU v situaci, kdy chtěly žít v ČR u známých nebo příbuzných. Dočasná ochrana udělená v jiném státě EU není pro mladé migranty dlouhodobým řešením pobyťového statusu. Neumožňuje v ČR ani studium nebo třeba profesionální sportovní přípravu – a mladí lidé by potřebovali získat dočasnou ochranu v České republice.

Téměř všichni oslovení deklarují, že chtějí v ČR zůstat, mají zde své pracovní nebo studijní plány. Pouze dva lidé nevědí, kde v ČR zůstanou, a jeden z mladých chce po čase pokračovat do Kanady.

Bydlení

Zhruba **třetina** mladých lidí bydlí v nějakém typu **ústavního zařízení nebo podporovaného bydlení** (azylový dům pro mládež, dětský domov, diagnostický ústav, ZDVOP, dům na půl cesty¹). Téměř **polovina** dotazovaných osob bydlí v **hromadném zařízení** typu kolej, ubytovna, penzion nebo hostel, která jsou součástí státního humanitárního ubytování. Poslední zhruba **čtvrtina osob bydlí v bytech** – ať ve formě spolubydlení, nebo spíše v rodinném spořádání (soužití s partnerem nebo rodinou).

Bydlení je podle pracovníků OPU klíčovým prvkem podpory pro mladé migranty bez doprovodu. Nevhodné jsou podle nich zejména dělnické ubytovny s nízkým standardem bydlení (stísněné prostory, špatná hygiena, málo soukromí). V ubytovnách bylo obtížné migrantům předávat informace o jejich právech, ubytovny pro dělníky bývají také napojené na agentury práce, i ty neregulární, a je pro klienty poměrně snadné se dostat do závislosti na poskytovateli bydlení a/nebo práce.

Vhodnější jsou menší zařízení, případně v nějaké podobě chráněné bydlení nebo aspoň bydlení mezi vrstevníky.

¹ Dům na půl cesty je právě na půl cesty mezi ústavním zařízením a bytem. Klienti bydlí v bytě, ale jsou podpořeni intenzivní sociální prací a další podporou. Proto je dům na půl cesty zařazen mezi ústavní zařízení.

Institucionální podpora nezletilých migrantů

OSPOD

40 dotazovaných osob bylo v době příchodu do ČR mladších 18 let. Z těchto nezletilých bylo v kontaktu s **OSPOD** pouze 15 dětí. Naopak více než polovina z nich v době dotazování v kontaktu s OSPOD nebyla.

Jedním ze zamýšlených cílů projektu bylo posílení spolupráce mezi OSPOD a OPU v oblasti podpory nezletilých migrantů bez doprovodu. Pro pracovníky OSPOD znamenal příchod významného množství nezletilých migrantů z Ukrajiny nové výzvy. Mnoho dětí přišlo z Ukrajiny bez doprovodu zákonných zástupců nebo v doprovodu příbuzných, kteří podle českého právního řádu zákonnými zástupci nejsou. O těchto nezletilých migraitech by měli pracovníci OSPOD obcí vědět. OSPODy hrály důležitou roli při prodloužení dočasné ochrany na jaře 2023, kdy buď vystavovaly dospělým příbuzným dokument o svěřeni do péče nebo samy vyřizovaly nezletilým jejich registraci k prodloužení dočasné ochrany. OPU všechny OSPODy v obcích o projektu informovalo. Zejména OSPODy ve městech, kde má OPU pobočky, byly s OPU v kontaktu a o službách OPU věděly.

Systematickou spoluprací se podařilo navázat s OSPOD v Brně. Zde se ve druhé polovině projektu podařilo dosáhnout určitého propojení služeb, které lze považovat za příklad dobré praxe při podpoře nezletilých bez doprovodu. Spolupráce probíhala tak, že OSPOD byl nejprve zevrubně informován o rozsahu služeb OPU (právní poradenství, doprovody, finanční podpora). Následně při práci s klienty odkazoval vybrané klienty-migranty na OPU, cíleně klienty do OPU odesílal s konkrétně formulovanou zakázkou a zároveň sociální pracovníky OPU o klientových potřebách informoval. Služby OPU tak mohly ve spolupráci s OSPOD klientovu potřebu reálně naplnit a staly se tak součástí systémové podpory. I pro pracovníky OSPOD je takový postup vítaný, protože sami klientovu potřebu prakticky naplnit nemohou a díky spolupráci s NNO vědí, že klientovi někdo opravdu pomohl. Ať šlo o doprovod na OAMP, k lékaři nebo o nákup učebnic. Podařilo se tedy ověřit dobrou praxi spolupráce OSPOD a NNO, která měla díky projektu kapacitu na konkrétní a cílenou podporu nezletilých migrantů.

Spolupráci s OSPOD někdy nepomáhají sami mladí migranti. Někteří totiž mají obavu vstoupit do komunikace s OSPOD, aby nebyli umístěni do dětského domova nebo jiného zařízení. S obdobnou obavou se setkali pracovníci OPU při mapování nezletilých bez doprovodu na ubytovnách. Uprchlíci projevovali vůči pracovníkům OPU jako cizím osobám nedůvěru, a obávali se je informovat o tom, zda na ubytovně žijí nějakí nezletilí bez doprovodu, protože nevěděli, jaké důsledky by to pro ně mohlo mít, jestli by je pracovníci OPU někam neodvezli.

Humanitární dávka

Dočasnou ochranu mělo v době mapování uděleno 27 dětí, a z nich **humanitární dávku** pobíralo 18, tedy asi **tři čtvrtiny** z nich. 8 dětí o dávce vědělo, ale nemělo ji vyřízenou, 1 osoba o dávce nevěděla. Ze všech dotazovaných pak humanitární dávku pobírala polovina osob – a druhá polovina dětí tedy žádnou státní finanční podporu nedostávala. Ať proto, že na dávku z důvodu pobytového statusu neměli nárok, nebo proto, že si dávku nevyřídili.

Právě vyřízení humanitární dávky často mladé migranty přivedlo do OPU. Potřebovali totiž s žádostí o HUD pomoc. Jako nezletilí o ni sami nemohli požádat, ale potrebovali spolupráci OSPOD nebo dospělé osoby, které byli svěřeni do péče („opatrovníka“).

Přijímání a využívání odborné podpory ze strany nezletilých

Sociální pracovníci OPU se shodují, že nezletilí z Ukrajiny jsou specifickou skupinou, pokud jde o jejich přístup k nabízené pomoci ze strany sociálních služeb. Pro migranty z Ukrajiny je charakteristická menší důvěra k oficiálním institucím a naopak zvyk využívat služby placených zprostředkovatelů, kteří s institucemi vyřizují, co je potřeba. Tento návyk vnímají pracovníci OPU i u mladých klientů: na nabídky služeb OPU zdarma většina klientů přímo nereaguje, ozvou se až ti, kdo musí řešit nějaké problémy. Kontakt s institucí, a to i s OPU, tedy vyhledávají spíše až z nutnosti, než například proto, aby se informovali o svých možnostech nebo v předstihu konzultovali podstatné rozhodnutí. A když službu např. sociálního poradenství využijí a mají s ní i dobrou zkušenost, nemají tendenci se vracet, pokud opět neřeší nějaký vážný problém. V rámci sociálního poradenství se také klienti nesvěřují s jinými problémy než s těmi, kvůli kterým přišli. Pro sociální pracovníky je tedy velmi obtížné navázat dlouhodobější kontakt a zjišťovat jejich potřeby.

Mnoho klientů by – podle soudu sociálních pracovníků – potřebovalo po více než roce samostatného pobytu v ČR psychologickou podporu. Samota a samostatné řešení mnoha problémů vede klienty do náročných a mnohdy stresových situací, které je dlouhodobě zatěžují. Zatímco na počátku projektu si o psychologickou podporu řekla jen menšina klientů, postupně tuto potřebu identifikovalo a připouštělo klientů více.

Studium, a nebo práce?

Polovina mladých (24 osob) chodila v době dotazování do školy – na základní, střední nebo vysokou školu (adekvátně věku), případně do přípravných jazykových kurzů. Někteří se teprve chystali podat přihlášku na vysokou školu. Pět středoškoláků se účastnilo online výuky z Ukrajiny.

Druhá polovina (24 osob) ale do školy nechodila. Mezi nimi bylo 16 osob mladších 18 let – většina mladých, kteří by tedy ideálně měli být ve škole, do ní nechodili. Mnozí deklarovali touhu studovat, ale právě na jejich zkušenostech je možné vidět, že nastoupit do studia a vytrvat v něm je pro mladé lidi bez doprovodu obtížné. Buď do vzdělávacího systému vůbec nenastoupí, nebo z něho velmi snadno vypadnou. Ani vstup na trh práce ale zřejmě není snadný: 14 osob, které v době vyplňování dotazníku nechodilo do školy, nechodilo ani do práce. Většinou střídalí krátkodobé brigády, přerušované časem bez zaměstnání.

Třetina dotazovaných mladých (14 osob) pracovala, a to na nekvalifikovaných a brigádnických pozicích (stavba, hotel, KFC). Šest z pracujících pracovalo při škole. Všichni dotazovaní mladí lidé pracovali pouze brigádně na nekvalifikovaných pozicích, kde si většinou vydělali jen málo peněz, pouze aby základně vyšli.

Ve věku 15-18 let, v němž se nachází nejvíce nezletilých bez doprovodu, mladí lidé obvykle ještě studují. Pro mnoho mladých migrantů je studium důležité, ale pokud nemají jednoznačnou podporu od rodiny nebo velmi silnou vlastní motivaci, je pro ně zejména středoškolské studium velmi náročné a nemusí zvládnout jej dokončit.

Podobně je tomu i s nalezením zaměstnání. V tomto věku mladí obvykle nemají žádnou kvalifikaci, a tak nemohou očekávat, že najdou stabilní místo na trhu práce, navíc s dobrým platem, který by si přáli. Čekají je naopak brigádnické nekvalifikované pozice, které příliš velkou sociální jistotu nenabízejí. Pro zlepšení pracovní pozice by bylo třeba

mít vyšší nebo aspoň nějakou kvalifikaci. A té je možné dosáhnout pouze dalším studiem. To je ale v cizojazyčném prostředí obtížné, a tak se mladí migranti často neodhodlají studovat, nebo nejsou ve studiu úspěšní, nezvyšují svou kvalifikaci, a v důsledku tedy nemají vyhlídku, že si na trhu práce polepší. Pracují na nekvalifikovaných pozicích nebo na brigádách, s příjmem sotva vyjdou a nejsou si schopni vytvořit finanční zásobu a věnovat se škole. Dostávají se do začarovaného kruhu. Brigáda přináší přece jen nějaké peníze, a tak motivace zvýšit si kvalifikaci nakonec není pro mladé dostatečně akutní. A tak si již ve velmi nízkém věku navykají na ty nejnižší pozice na trhu práce, nebo se pokoušejí svou situaci zlepšit pomocí neregulérních praktik či postupy za hranicí zákona. Zvyšuje se počet případů nejen mezi nezletilými migranty z Ukrajiny, kdy jsou přes různé prostředníky a známé zapojeni do např. nejasného obchodování s kryptoměnami, nebo dostávají nabídky, aby za finanční odměnu propůjčili svůj bankovní účet na přeposílání peněz neznámého původu. Několik klientů OPU bylo z tohoto důvodu na výslechu na policii a proti některým bylo dokonce zahájeno trestní stíhání.

Se studiem a prací jsou spojeny konkrétní potřeby pomoci. Někteří mladí potřebují pomoc s ověřením absolvovaného vzdělání nebo s hledáním a přijetím do školy. Jiní zase chtějí pomoci s hledáním brigády nebo s prověřením pracovních podmínek. Zároveň jejich samostatnost, pokud jde o hledání práce, je vysoká, a o pomoc žádají spíše v případě, že narazí na problémy, které sami nedokážou vyřešit. Pracovníci OPU ovšem upozorňují, že mladí jsou ochotni přijímat nevýhodné pracovní podmínky (práce bez smlouvy, nízký plat, nevhodné pracovní podmínky). Neznamená to, že by nikdo neopustil špatné zaměstnání, ale ochota akceptovat nevýhodné podmínky je vysoká.

Pracovníci OPU upozornili, že někteří klienti na určitý čas dokonce přišli o bydlení i práci a dostali se až do zoufalé situace, kdy neměli co jíst nebo přišli o bydlení. Podle pracovníků bylo pro mladé migranty charakteristické, že tehdy odmítali přijmout pomoc určenou pro lidi bez domova. Mladí nechtěli za žádnou cenu patřit do této kategorie „na dně“. Podle sociálních pracovníků zážitky takového neúspěchu negativně ovlivňují sebevědomí a celkový psychický stav mladých lidí. Zejména, když vyvinuli velkou snahu obstát, a nepodařilo se jim to. Získali zkušenost odmítnutí a uvěznění v nevýhodné situaci, kterou sami nedokážou opustit. Mladí lidé po takové zkušenosti ještě méně důvěřují oficiálním institucím, jsou otevření k nelegální práci a akceptují pozice nevýhodné nebo nedůstojné (např. v sexuálním byznysu). Podobně mohou být otevření různým prostředkům, jak na chvíli necítit tíži situace, například drogám nebo alkoholu.

Kurzy češtiny

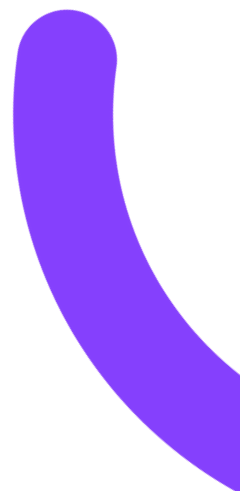
Na **kurz češtiny** chodila méně než polovina dotazovaných, někteří z nich absolvovali kurzů více. Šlo o kurzy organizované neziskovými organizacemi, univerzitami nebo jazykovými školami/agenturami. Je jednou z trajektorií příjezdu přijet rovnou do smluvní jazykové školy a u ní začít s kurzem češtiny a využít i jejich zprostředkování dalších náležitostí pobytu. Pomoc s češtinou potřebuje podle svých slov téměř polovina mladých, většinou těch, kteří nechodili na žádný kurz. Na kurz češtiny chodili téměř všichni, kdo nyní studují v ČR. Naopak na češtinu nechodil nikdo ze studujících online na Ukrajině. Ti, kdo zde pouze pracují, na kurz češtiny většinou nechodili.

Další potřeby

Pokud měli sami mladí migranti pro pracovníky OPU formulovat své potřeby, zejména chtěli práci a dostatek financí na běžný život. I když málokdo chtěl při vyplňování dotazníku dávat najevo nějaké problémy, a všichni deklarovali samostatnost a vyrovnanost, přece jen z odpovědí vyznívaly i obavy z budoucnosti a z výzev, které je čekají. Ať jde o pobytové otázky, studium, administrativní překážky nebo i rodinné vztahy. Při prvním kontaktu nabízeli pracovníci OPU mladým migrantům konzultaci s psychologem. Téměř čtvrtina mladých o ni projevila zájem již při první nabídce, ale v průběhu projektu si o psychologickou pomoc řekli i další klienti. Podle pracovníků OPU tento typ podpory potřebují téměř všichni, kdo žijí v zahraničí sami bez podpory rodiny.

Závěr

Mladí migranti odcházejí ze své země, aby měli lepší život, než jaký se nabízí v zemi původu. Jejich osobní nezralost a obtížné ekonomické i právní postavení jim často neumožní lepšího života skutečně dosáhnout. Svou zprávou chceme přispět povědomí o situaci nezletilých a mladých migrantů bez doprovodu a povzbudit odpovědné aktéry k vytváření takových opatření, která by mladým migrantům systematicky pomáhala a umožnila jim začít život důstojně a s podporou. Je to investice nejen do jejich osobního života, ale i do vzdělané a dobře integrované vrstvy migrantů v ČR. A nakonec i do kultivované migrační a integrační politiky České republiky.

organizace
pro pomoc
uprchlíkům